

PERSEPTIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIY ZARURATI

Zokirov M.A.

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: qobiliyat, idrok, perseptiv qobiliyat, ta'lim jarayoni, natija, pedagogik qobiliyat, pedagog.

Ключевые слова: способность, восприятие, познавательная способность, образовательный процесс, результат, педагогические способности, педагог.

Key words: ability, perception, perceptive ability, educational process, result, pedagogical ability, pedagogue.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentyabrdagi "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 797-sonli Qarorlari hamda 2020 yil 29 oktyabrdagi "Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6097-sonli Farmonlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda bo'lg'usi o'qituvchilarni pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirishning ijtimoiy pedagogik zarurati, oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining pedagogik mahorati hamda innovatsion kompetentligini rivojlantirish, sohaga oid ilg'or xorijiy tajribalar, yangi bilim va malakalarni o'zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko'nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Perseptiv qobiliyatlarni yangicha yondoshuvlar asosida rivojlantirish masalalari bugungi kunda dolzarblik kasb etmoqda.

Kelajakda zarur bo'lgan bu umumiy qobiliyatlar oliy ta'limda ham keng e'tibor qozongan bo'lsa-da, ularni qanday egallash yoki osonlashtirish usullari hali ham bir oz noaniqligicha qolmoqda.[1]

Oliy ta'lim muassasalarida bo'lg'usi o'qituvchilarning ijtimoiy-pertseptiv qobiliyatlarini rivojlantirish quyidagi shartlarning umumiylikini amalga oshirish bilan ta'minlanadi:

- o'qituvchining ijtimoiy idrokining o'ziga xos xususiyatlari bilan talabani ijtimoiy-pertseptiv kompetentsiyasini aniqlash orqali bolani eng yuqori ontologik qiymat sifatida idrok etish asosi sifatida pedagogik jarayon ishtirokchilariga subyektiv munosabatni boshlash;
- insonparvarlik, izchillik tamoyillari asosida o'quv jarayonini tashkil etish, pedagogik fanlarning pertseptiv mazmuni va yo'nalishini kengaytirish va chuqurlashtirishni ta'minlaydigan pertseptiv fanlararo aloqalarni ta'minlash;
- talabalarning ijtimoiy idrokdagi subyektiv tajribasini faol amaliyotga yo'naltirilgan o'qitish usullaridan foydalangan holda yangilash (ijtimoiy-pertseptiv treninglar o'tkazish, muammoli pertseptiv vaziyatlarni modellashtirish va boshqalar), bu kelajakdagi o'qituvchining ijtimoiy-pertseptiv kompetentsiyasini rivojlantirishga yordam beradi.

Dunyo miqyosidagi hozirgi ijtimoiy-siyosiy hayot kishilik jamiyati taraqqiyotining ayni bosqichi shunday o'ziga xos xususiyatga egaki, unda harbiy qudrat emas, balki shaxsning psixologik xususiyatlari, perseptiv qobiliyatlari, irodaviy sifatleri, intellektual salohiyati, aql-idroki, fikrlashi, yangi texnika va texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Qobiliyat hamma insonlarda mavjud bo'lib, bir tekisda bo'lmay, biri yuqori, biri o'rta va biri ayrim darajadan iboratdir. Maktab o'qituvchisining faoliyati inson shaxsini shakllanrishga qaratilgan. Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahorat egasi o'z mehnatini sarf qilib, katta natijaga erishadi. Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi, qobiliyatni rivojlaitirish uchun esa layoqat, zehn, iste'dod, ya'ni inson nerv tizimida anatomik-fiziologik xususiyat bo'lishi ham zarur. O'qituvchining ba'zi psixik jarayonlari unda shaxsga xos sifatlarining shunday kompleksini tashkil qiladiki, buni pedagogik qobiliyat deb atash mumkin.[2] Bu qobiliyatlarni ayrim psixik xususiyatlardan iborat qilib aytish mumkin emas.

Bugungi kunga qadar qobiliyatlarning rivojlantirishning ijtimoiy pedagogik zarurati buyuk allomalarimiz tomonidan va respublikamiz olimlari, MDH davlatlari va xorijiy mamlakatlar tadqiqotchilari tomonidan atroflicha o'rganilgan. Biz tadqiqot ishlarimiz doirasida ushbu mavzu ustida ish olib borgan, ushbu tadqiqot yuzasidan turli davrlarda o'z nuqtai-nazarini bildirgan olimlarning ishlarini taxlil qildik.

Qobiliyat muammosini o'rganish uzoq tarixga ega. Qobiliyat tushunchasini fanga birinchi bo'lib Platon (miloddan avvalgi 428-348) kiritgan. Uning aytishicha, "hamma odamlar bir xil vazifalarni bajarishga qodir emaslar;

chunki odamlar o'z qobiliyatlariga ko'ra juda farq qiladi: ba'zilari boshqarish uchun, boshqalari-yordam berish uchun, boshqalari qishloq xo'jaligi va hunarmandchilik uchun tug'iladi».[3]

Sharq mutafakkir allomalarimiz Abu Nasr Farobiy, Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniylar ham o'z davrda o'zlarini fikrlarini bildirib o'tgan.

Abu Nasr Farobiy tug'ma qobiliyatli insonlar ham qandaydir tarbiyaga, charxlashga muhtoj. Agar bunday odamlar to'g'ri tarbiyalanmagan bo'lsa, ularning qobiliyatlari tezda yo'qolishi aniq. Tug'ma qobiliyat ham nisbiy tushunchadir, ba'zilari undan foydalanib yaxshi natijalarga erishsa, boshqalari yaxshi natijaga erisha olmasligi mumkin" [4] deb ta'kidlaydi.

Abu Ali Ibn Sino - barcha qobiliyatlar inson ruhining funksiyalari bilan bog'liq bo'lib, moddiy emas va tananing moddasidan farq qiladi [5] deb takidlagan.

Abu Rayhon Beruniy insondagi ruhiy jarayonlarni, avvalo, tabiatda oliy mavjudot-insonning bilish jarayonini. inson bilimlarini boyitish, ma'rifatli bo'lishidagi roli jihatidan o'rganishga va talqin etishga harakat qildi. Shu sababli uning yuqorida keltirilgan asarlarida sezgilar va aqliy bilish, o'zini tuta bilish, xotira, tasavvur, diqqat, idrok va qobiliyat kabi shaxsiy xislatlarni olamni bilish jarayonlari bilan bog'liq holda ko'rsatadi.[6]

Ruscha-o'zbekcha psixologiya terminlarining izohli lug'atida qobiliyat quyidagicha ta'riflanadi. Qobiliyat-shaxsning muayyan faoliyat turini muvaffaqiyatli bajarishga bo'lgan layoqat darajasini ifodalaydigan, turmush jarayonida hosil qilingan individual xususiyatlari yig'indisidir.[7]

Psixologiya darsliklarida qobiliyatga bir qancha ta'riflar berib o'tilgan.

Qobiliyat-bu kishining biror faoliyatga yaroqliligi va shu faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishidir.[8]

Qobiliyat deb, shaxsning muayyan faoliyat turini muvaffaqiyatli bajarishga bo'lgan layoqat darajasini ifodalaydigan, turmush jarayonida hosil qilingan individual xususiyatlar yig'indisiga aytiladi.[9]

Qobiliyat-shaxsning muayyan faoliyat yuzasidan layoqati va uning ishini muvaffaqiyatli bajarishdagi subyektiv shart-sharoitini ifodalovchi individual psixik xususiyatlaridir.[10]

Qobiliyat-shaxsning individual-psixologik xususiyati bo'lib, muayyan faoliyat yuzasidan layoqati va ishni muvaffaqiyatli amalga oshirish subyektiv shart-sharoitini ifodalovchi individual psixik sifatlar yig'indisidir.[11]

Frensis Galton «Inson qobiliyati va ularning rivojlanishini o'rganish» nomli yana bir kitobini nashr etdi, u individual farqlarga oid birinchi ilmiy ish hisoblanadi.[12]

Qobiliyat bizning tadqiqotimizda shaxsning o'ziga xos individual psixologik xususiyati bo'lib, bu xususiyati uning irodaviy sifatida belgilanadi, bir yoki bir nechta faliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun xizmat qiladi.

Olib borilgan tadqiqotlardan ko'rishimiz mumkinki, ko'pgina tadqiqotchilar pedagogik qobiliyat deganda pedagogik faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga yordam beruvchi shaxs xususiyatlarini umumiy majmui deb aytib o'tadilar.[13]

Pedagogik qobiliyatning bir qancha turi bo'lib, ularning har biri o'qituvchiga pedagogik jarayonda biror bir faoliyatni samarali tashkil etishga yordam beradi. Masalan, akademik qobiliyat - o'qituvchiga fanga oid nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirishga yordam bersa, didaktik qobiliyat - ta'lim jarayonini tashkil etishga yordam beradi.[14] Bundan tashqari perseptiv qobiliyat talaba yoki suhbatdoshining ichki olamini ko'ra olishga, tushunishga, kommunikativ qobiliyat - muloqot o'rnatishga, konstruktiv qobiliyat - o'z va jamoa faoliyatini to'g'ri tashkil etishga yordam beradin. [15]

Ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik texnikaning ya'ni jamoa va shaxs bilan muloqot qilish mahorati, muloqot jarayonini nazorat qila olish, jamoani tashkil qilish, o'z kayfiyatini, ovozi va harakatlarini boshqara olish mahoratining o'rni ham muhimdir.

Hozirgi davr pedagogik ta'lim konsepsiyasi avvalo o'qituvchi ijodiy qobiliyatini rivojlantirishni, ularni yuksak kasbiy-pedagogik mahoratcho'qqisiga ko'tarishni talab etmoqda. Bugun pedagogning pedagogik qobiliyati, e'tiqodi va o'quv jarayonini yaxshi bilishi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va ijtimoiy hayot uchun katta ahamiyatga ega ekanligini quyidagicha ifodalash mumkin:

Birinchidan, pedagog jamiyatning a'zosi sifatida o'z mavqei va faol o'rnini o'quvchilarga namoyish eta olishi lozim. Xususan, uning jamiyat va o'z jamoasidagi o'rni, tanlagan kasbi, o'qitayotgan predmeti bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishi, talab va qoidalarga amal qilishi, me'yor va qonunlarni xurmat qilishi lozim.

Ikkinchidan, pedagogning bilimdonligi uning yangi bilimlar, o'zi tanlagan sohasidagi yangiliklarga nisbatan qiziqishida namoyon bo'ladi.

Uchinchidan, perseptiv qobiliyati orqali pedagog o'ziga xos fikrlash tarzi bilan ajralib tura olishi shart. Chunki, yoshlar shunday noyob, qaytarilmas, andozasiz fikrlash sharoitidagina mustaqil fikrlashga o'rganadilar. Mazkur fikrlar, o'quvchi shaxsining rivojlanishida uning faolligi, mustaqil fikrlashi, mustaqil faoliyati, ya'ni mustaqil ta'lim va mustaqil ma'lumotlar olishi hamda o'zini o'zi tarbiyalashga xizmat qiluvchi jarayonlar muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Demak, o'quvchi shaxsining rivojlanishida muhim

hisoblangan jarayonlar ta'lim-mustaqil ta'lim, tarbiya-o'zini o'zi tarbiya, ma'lumot-mustaqil ma'lumot, rivojlanish va tarbiyaviy munosabatlar bilan bir qatorda, oilada, mahallada, ta'lim muassasasida va tengdoshlar o'rtasida vujudga keluvchi o'zaro ta'sir jarayonini ham ta'lim va tarbiya jarayonlari komponenti sifatida inobatga olish zarur.[16]

Adabiyotlar:

1. Kleimola and Leppisaari Learning analytics to develop future competences in higher education: a case study Int J Educ Technol High Educ (2022) 19:17 <https://doi.org/10.1186/s41239-022-00318-w>
2. R. Mavlonova, N. Raxmonqulova, N. Voxidova, K. Matnazarova Pedagogika (Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti) darslik 2013 (294-b)
3. А.В.Карпов, Е.Ф.Ященко. Психология способностей. Челябинск Издательство ЮУРГУ 2007 (11-б)
4. Эргашева, Н. М. Farabi's doctrine of perfecting human being / Н. М. Эргашева, Б. К. Номонов. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 9 (11). — С.
5. Абдукаримова Гулчехра Баратовна Философские взгляды Абу Али ибн Сино на образование // Достижения науки и образования. 2019. № 4
6. Naydarov.F.I., Jo'rayev.N.S. Psixologiya tarixi: O'quv qo'llanma/Toshkent;2010-(39-b)
7. Турғунов Қ. Русча ўзбекча психология терминларининг изоҳли луғати. Ўқитувчи» нашриёти Т.1975 (163-б)
8. Umarov B.M. Psixologiya: darslik- Toshkent Voris-nashriyoti 2012.(74-b)
9. Zufarova M.E. Umumiy psixologiya O'rta maxsus kasb hunar ta'limi muassasalarining o'qituvchi va o'quvchilari uchun o'quv qo'llanma. O'zbekiston faylasoflari milliy jamiyati nashriyoti Toshkent -2010. (295-b)
10. Mavlonova R, Abdurahimova D. Pedagogik mahorat: O'quv qo'llanma. — T.: Fan va texnologiya, 2009. -
11. Xoliqov A. A Pedagogik mahorat. Darslik / A. A. Xoliqov; O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. - T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2011 (52-b)
12. Карпов А.В, Ященко Е.Ф. Психология способностей: Учебное пособие. – Челябинск: Изд-во ЮУРГУ, 2007. – 12-б
13. Иванов Ю.Ю., Сорокина Т.В. Педагогическое мастерство. – М.: МЭГУ, 1993. – 96,
14. Корепанова М.В. Основы педагогического мастерства: учебник для студентов. 2-е изд. – М.: Академия, 2012. – 240 с., Азизходжаева Н.Н. 15. Педагогик технология ва педагогик махорат. Ўқув қўлланма. – Т.: ТГПУ, 2003. – 174 б.
15. Зязюн И.А. Культура общения учителя // Ж. Народное образование.– 1990.–№ 6 – С.17, Хозяинов Г.И. Педагогическое мастерство преподавателя. – М.: Высшая школа. –1988. –168 с.
16. Umarov B.M. Psixologiya: darslik- Toshkent Voris-nashriyoti 2012.(74-b)
17. Турғунов С.Т. Таълим муассасаси раҳбарлари бошқарув фаолияти самарадорлигининг назарий асослари // Касб-хунар таълими.– 2006. – № 1. – 222-б.

РЕЗЮМЕ

Mazkur maqolada qobiliyat va persektiv qobiliyatlarni ta'lim tarbiya jarayonidagi o'rni xususida yoritib berilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье описывается роль способностей и познавательных способностей в образовательном процессе.

SUMMARY

This article describes the role of abilities and perceptive abilities in the educational process.